

TEMA II

SISTEME INSTITUȚIONALE ȘI ORDINE SOCIALĂ

- ▶ Instituții, cooperare socială și coordonare
- ▶ Ordinea socială: spontană și planificată
- ▶ „Libertate” și „putere” în analiza instituțională: „domnia legii”

Omul [...] își imaginează că poate să îi aranjeze pe membrii societății la fel de ușor cum aranjează piesele pe o tablă de șah. El nu ia în considerare că piesele de pe tabla de șah nu au un alt principiu de mișcare decât cel pe care îl imprimă mâna; dar, pe marea tablă de șah a societății, fiecare piesă are un principiu propriu de mișcare, cu totul diferit decât cel pe care legislatorul îl poate alege să îl imprime asupra sa....

Adam Smith,
The Theory of Moral Sentiments

*Iubirea de libertate e iubire de aproape;
iubirea de putere e iubire de sine.*

William Hazlitt

A. RAȚIONAMENTE DE BAZĂ, DEFINIȚII, CONCEPTE CHEIE

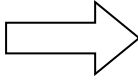
*

Funcția esențială a instituțiilor este de a conferi predictibilitate procesului complex al interacțiunilor umane. *Instituțiile reduc incertitudinea prin furnizarea unei structuri stabile vieții de zi cu zi.* Regulile sociale creează încredere și limitează oportunistul. Instituțiile îndeplinesc un rol de ghid în interacțiunea umană, fapt ce facilitează cooperarea socială, coordonarea planurilor indivizilor și ameliorarea limitelor cognitive ale indivizilor.

Avantajele instituțiilor nu privesc instituții izolate, ci întregul aranjament instituțional – *sistemul de reguli* – care ordonează acțiunile umane. Este vorba de acea configurație de instituții (reguli de comportament, norme, legi, drepturi, cutume etc.) care structurează relațiile interpersonale.

Formarea și dezvoltarea instituțiilor sociale reprezintă trăsătura primară a civilizației umane și sursa consolidării (funcționale și instrumentale) a societății, a procesului de cooperare socială. *În absența instituțiilor, societatea nu poate exista; similar, existența și dezvoltarea societății atrage inevitabil existența și evoluția instituțiilor.*

Analiza instituțiilor nu poate fi realizată independent de abordarea problemei cooperării sociale și a societății.

SOCIETATEA produsul interacțiunii umane
(al relațiilor interpersonale)
conștiente și intenționate

Aceasta nu înseamnă, însă, că indivizii au încheiat contracte în virtutea cărora au fondat societatea umană.

Nu orice relație interumană este o relație socială. De foarte multe ori, interacțiunile umane au o natură anti-socială, atunci când se bazează pe conflict, coerciție și violență.

Numai relațiile interpersonale pașnice, voluntare, adică schimburile interpersonale, pot fi considerate drept surse fondatoare ale societății.

Nimeni nu poate exemplifica felul în care societatea „trăiește” altfel decât prin acțiunile persoanelor individuale. Ludwig von Mises arată că „a vorbi despre existența independentă, viața, sufletul și acțiunile autonome ale unei societăți, este o metaforă care poate duce cu ușurință la erori grave“ (*Human Action*). De asemenea, este irelevantă întrebarea dacă țelul ultim îl constituie societatea sau individul, individ ale cărui interese trebuie subordonate în beneficiul „intereselor societății”. Categoria de *scop* (interes, obiectiv) nu dobândește sens decât atunci când este aplicată *acțiunii*, iar acțiunea umană este eminentamente individuală.

Societatea nu reprezintă nimic altceva decât marele mijloc prin care oamenii își urmăresc și desăvârșesc sco-

purile lor. De fapt, „societatea“ desemnează un alt nume pentru fenomenul de *cooperare socială*, adică ansamblul relațiilor interpersonale de schimb.

Care este sursa ultimă a cooperării sociale, a instituțiilor esențiale pentru formarea și evoluția societății?	Faptul fundamental care a dat naștere cooperării sociale, instituțiilor și societății este <i>acțiunea umană desfășurată în condițiile diviziunii muncii</i> .
--	--

Acțiunea umană desfășurată în condițiile diviziunii muncii este mai productivă, iar rațiunea umană este capabilă să recunoască acest adevăr.

Într-o lume ipotetică în care diviziunea muncii nu poate amplifica productivitatea, nu poate exista cooperare socială, deci nici instituții sau societate.

Cooperarea socială funcționează tocmai datorită existenței unor reguli elementare de conduită. În cadrul acestui proces, instituțiile existente sunt consolidate, ori înlocuite treptat, și noi instituții iau naștere în vederea rezolvării problemei cooperării sociale pe un plan superior, adică pentru *coordonarea* acțiunilor indivizilor (în societate).

Dezvoltarea sistemului instituțional ca urmare și în spiritul diviziunii muncii are menirea nu de a constrânge cooperarea socială, ci de a facilita succesul și coordonarea acțiunilor umane integrate la un nivel superior. Este elocvent exemplul instituției legii sau cel al regulilor de trafic.

Oamenii se raportează, în general, la regulile de drept, la lege tocmai pentru că în acest fel libertatea este extinsă, nu restrânsă ori abolită. În același fel precum instituția legii, regulile de trafic nu au luat naștere pentru a reduce sau încetini traficul, ci pentru a-l favoriza prin crearea încrederii necesare participanților la trafic, pentru a spori siguranța călătorilor, pentru a reduce la minim potențialele conflicte și accidente.

O dată ce au luat naștere, unele instituții vor continua să funcționeze independent de eficiența aranjamentelor alternative. Regulile de trafic constituie un exemplu de instituție care trebuie să fie urmată *pur și simplu deoarece ea a fost deja stabilită*, adică în virtutea faptului că este deja acceptată.

Nu se poate argumenta dacă circulația pe partea dreaptă a drumului, în sensul de mers, este o regulă de trafic superioară în comparație cu deplasarea pe partea stângă, așa cum se întâmplă în Anglia: în cazul stabilirii regulilor de trafic nu există posibilitatea utilizării de judecăți similare celor cu privire la drepturi de natură privată.

Formarea și evoluția anumitor instituții reprezintă un proces intertemporal recurent în opțiunile anterioare ale oamenilor – *teoria dependenței de trecut* („path-dependence”). Perpetuarea unei instituții decurge mai degrabă din obișnuința celor care acționează în cadrul ei, schimbarea acesteia devenind dificilă, datorită efectelor de rețea apărute prin utilizarea succesivă a acestei reguli de tot mai multe persoane.

*

Conceptul de „ordine socială“ este utilizat pentru studierea fenomenelor complexe structurate într-un sistem social.

Ordinea desemnează *starea de lucruri în care o multitudine de elemente de natură diferită se află în anumite raporturi unele cu cealaltă, fapt ce asigură coerență și stabilitate întregului sistem.*

Problema constă în aprecierea relației specifice care operează între diversele sisteme de reguli, aranjamente instituționale în cadrul cărora oamenii acționează și ordinea rezultată în planul acțiunilor.

Esența problemei este reprezentată de răspunsul la întrebarea: *cum pot fi coordonate acțiunile a milioane de subiecți economici astfel încât procesul economic, înalt specializat și cu o diviziune a muncii care se desfășoară instituțional separat în spațiu și timp, să aibă loc nu numai fără piedici, ci și eficient, pe cât posibil?*

Investigarea rolului instituțiilor în generarea ordinii sociale necesită utilizarea delimitărilor făcute între instituții. Instituțiile fie au evoluat (cele interne, organice, neproiectate), fie au fost construite (cele externe, pragmatice, proiectate).

Aceleași delimitări operează și în cazul *ordinii sociale* (în planul acțiunilor) și în cel al *ordinii regulilor* (când instituții

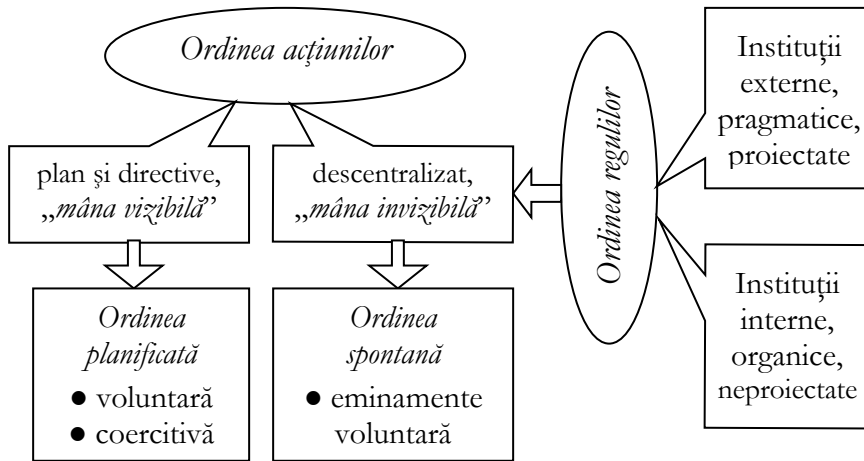
formează un aranjament caracterizat prin *consistență* și *coerență* internă).

<i>Ordinea acțiunilor umane</i> este obținută în două moduri :	
<ul style="list-style-type: none"> ● direct, de către o autoritate externă, care planifică și implementează diferite instrucțiuni și directive, în vederea atingerii unui anumit scop, nu neapărat comun <p style="text-align: center;"><i>ordinea planificată, ierarhică</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ● indirect, în mod descentralizat, spontan, pe măsură ce indivizii acționează în concordanță cu un anumit sistem de reguli, în vederea satisfacerii scopurilor lor <p style="text-align: center;"><i>ordinea spontană, neplanificată</i></p>

Societatea, piața constituie exemple tipice ale *ordinii spontane* – adică materializarea descentralizată, între egali, a acțiunilor indivizilor și organizațiilor. Deoarece acțiunile acestora se desfășoară, în general, în cadrul unui anumit *sistem instituțional*, planurile și acțiunile lor sunt coordonate (ordonate). Este vorba de o *formă descentralizată, orizontală, de cooperare socială*.

Familia, firma, organizațiile politice și academice, echipele sportive constituie exemple de *ordine planificată* – adică ordonarea acțiunilor membrilor acestor organizații conform unui plan și în virtutea unui anumit scop (mai mult sau mai puțin comun). Este vorba, în cazul exemplurilor de mai sus, de o *formă centralizată, ierarhică, de cooperare socială*.

Ordinea acțiunilor și ordinea regulilor

Ordinea planificată înseamnă *coordonare* prin directive specifice sau prescripții (așa cum stau lucrurile în cazul unei orchestre care urmează instrucțiunile compozitorului și ale dirijorului). *Ordinea planificată nu reprezintă însă în întregime o formă de cooperare socială.* Numai componenta voluntară a „mâinii vizibile” desemnează cooperarea socială.

Ordinea planificată poate fi și coercitivă: a se vedea, în istorie, numeroasele exemple de organizare socială planificată, în baza a diferite instituții coercitive, cum ar fi sclavia, feudalismul, socialismul marxist, în general regimurile totalitare.

Datorită *limitelor cognitive ale naturii umane* obținerea ordinii planificate devine dificilă, chiar imposibilă în cazul unui sistem social complex și deschis (așa cum este

societatea). În cadrul societății, coordonarea poartă marca deciziilor autonome ale indivizilor, pe calea înțelegerii libere și nu prin instanțe superioare.

În plan economic, echivalentul ordinii spontane a societății este *piața* – economia de piață – adică un sistem al cooperării sociale bazat pe schimb.

În circumstanțe complexe, cum ar fi cele ale pieței, coordonarea planificată a acțiunilor a milioane de cumpărători și vânzători eșuează inevitabil.

Înțelegerea *imposibilității înlocuirii ordinii spontane a societății printr-o organizație (ordine planificată)* se bazează, în general, pe două categorii de argumente.

<p><i>Argumentul cunoașterii</i></p> <p>Friedrich von Hayek</p> <p>argument „slab”</p>	<p>Importanța instituțiilor este apreciată prin intermediul unei „diviziuni a cunoașterii” care, potrivit lui Friedrich von Hayek, este chiar similară și cel puțin la fel de importantă ca diviziunea muncii. Această diviziune a cunoașterii evidențiază cum interacțiunile spontane ale oamenilor, fiecare posedând doar fragmente de cunoaștere, determină un rezultat care ar putea fi produs de o îndrumare intenționată <i>doar dacă o minte umană ar poseda cunoștințele combinate ale tuturor acestor indivizi</i>. Cum capacitatea cognitivă a minții umane este insuficientă pentru a cuprinde toate detaliile organizării unei societăți umane complexe, coordonarea ierarhică, planificată, va eșua în mod necesar.</p>
--	--

<p style="text-align: center;"><i>Argumentul calculului economic</i></p> <p style="text-align: center;">Ludwig von Mises</p> <p>argument „tare”</p>	<p>Chiar dacă o inteligență umană ar putea încorpora toate detaliile procesului de piață, ordinea planificată este imposibilă datorită absenței aceluia instrument indispensabil pentru alocarea rațională a resurselor în societate – <i>calculul economic</i>. O organizație economică precum firma apare din internalizarea unor activități într-o coordonare ierarhică : integrarea diferitelor activități în ordinea ierarhică a organizației se produce atât timp cât „<i>coordonarea ierarhică</i>” este mai ieftină decât „<i>coordonarea descentralizată</i>” în afara firmei, prin utilizarea mecanismului prețurilor (Ronald Coase). Societatea nu poate fi planificată, nu poate exista și funcționa precum o organizație, datorită dispariției mecanismului prețurilor. În absența prețurilor, calculul economic – prin intermediul cărui este „planificată” rațional dimensiunea unei organizații – devine imposibil.</p>
---	---

Cele două tipuri de ordine socială sunt corelate cu diferite sisteme de valori, modele comportamentale și atitudini mentale. Atunci când comunitățile fac obiectul reformelor economice și, deci, aranjamentele instituționale formale se schimbă, are loc trecerea treptată de la un sistem de valori la altul. În cadrul acestui proces, vechile mentalități continuă să persiste, cu diferite grade de intensitate. Din acest motiv, *transformarea sistemică a ordinii planificate*, cum ar fi, de exemplu, transformarea socialismului în ordinea spontană a societății și economiei de piață, nu reprezintă un proces care să se deruleze fără dificultăți sau convulsii.

Ca subiecți ai unei ordini sociale ierarhice, planificate, membrii unei societăți dobândesc valori, mentalități și norme sociale net diferite față de cele compatibile cu ordinea socială a oamenilor liberi.

Pot fi identificate tipare comportamentale și sisteme de valori net diferite corespunzător celor două tipuri de ordine socială. Acestea derivă din însăși natura stimulentei și constrângerilor încorporate în aranjamentele instituționale de bază ce susțin fiecare tip de ordine socială.

<ul style="list-style-type: none"> • obediență, disciplină, respectarea ierarhiei • colectivism, opiniile personale fiind prestabilite • primează egalitarismul, loialitatea • subminarea spiritului întreprinzător, planificare • reticență față de noutate, centralism • legile și drepturile diferă de la un grup la altul 	<p style="text-align: center;">Ordinea planificată, ierarhică, închisă</p> <p style="text-align: center;">„sindromul gardian”</p>
---	---

<p style="text-align: center;">Ordinea spontană, descentralizată deschisă</p> <p style="text-align: center;">„sindromul comercial”</p>	<ul style="list-style-type: none"> • onestitate, spirit competitiv • individualism, opinia fiecăruia contează • primează libertatea, respectarea contractelor • stimularea spiritului întreprinzător, <i>laissez-faire</i> • deschidere față de noutate, inventivitate • legile și drepturile sunt aceleași pentru toți
--	---

Ideile și ideologiile contează: acestea *modelează construcțiile mentale subiective pe care indivizii le folosesc* pentru a interpreta lumea din jurul lor și pentru a adopta decizii.

Cultura dobândește astfel un rol semnificativ în dezvoltarea economică. Calitatea diferitelor aranjamente culturale poate fi apreciată prin gradul în care acestea îi ajută pe oameni în desăvârșirea scopurilor și valorilor lor fundamentale, cum ar fi libertatea, pacea și prosperitatea.

*

Cum poate fi structurată societatea astfel încât ordinea instituțională să fie etică, dreaptă, și în ce măsură acest aranjament instituțional susține crearea de avuție și bunăstare materială?

Un asemenea exercițiu analitic presupune, în mod necesar, adoptarea unor *criterii obiective* de diferențiere a modurilor de organizare și structurare a societăților umane. De aceea, diferitele societăți umane sunt evaluate, în mod primordial, din punct de vedere etic. Acest criteriu privește gradul în care aranjamentele instituționale susțin manifestarea *libertății*, respectiv gradul de instituționalizare a *puterii*, adică gradul de interferență (coercitivă) în sfera libertății.

De cele mai multe ori, utilizarea conceptului de „libertate” capătă exclusiv sensul unui principiu moral. Aceasta ar diminua relevanța libertății în calitate de catego-

rie economică fundamentală. Însă, derivate din principiul libertății, *legăturile dintre morală, drept și teoria economică constituie mijloacele indispensabile înțelegerii evoluției societății umane.*

Includerea libertății în teoria economică se realizează prin intermediul categoriei economice de „proprietate”. *Libertatea constituie prelungirea proprietății și derivă în mod necesar din aceasta.*

În cadrul societății, libertatea individuală absolută gen Robinson Crusoe devine circumscrisă de libertățile celorlalți, adică de *dreptul legitim* al fiecăruia asupra proprietăților sale. În măsura în care individul nu face nimic care să limiteze (încalce) libertatea (drepturile de proprietate ale) altora, nimeni nu este justificat să intervină asupra proprietății și acțiunilor acestuia.

Libertatea este adesea structurată în libertate civilă, libertate politică, libertate economică etc. Aceasta nu înseamnă că relevanța „libertății” în teoria economică este doar una parțială, prin aceea că „proprietatea” (ca izvor al libertății) este socotită o categorie economică și nu una civilă, politică etc. *Drepturile omului sunt drepturi de proprietate, altfel devin vagi și contradictorii atunci când nu sunt fondate pe criteriul drepturilor de proprietate.* De exemplu, nu există un drept particular la „liberă exprimare”, ci un drept natural, inalienabil, de proprietate asupra corpului și propriilor corzi vocale, care este exercitat în condiții specifice: nu poți utiliza abuziv (încălca) proprietatea locativă a cuiva, pentru a-ți exprima părerea, prin simpla invocare a „dreptului la liberă exprimare”.

Libertatea este respectarea proprietății; *agresiunea* este încălcarea proprietății. Această distincție stă la baza regulilor de drept. Teoria libertății (a proprietății) dezvăluie, cu necesitate și sistematic, care *trebuie* să fie conținutul concret al legii și al legislației, ca reguli ale dreptului pozitiv. În consecință, libertatea înseamnă domnia Dreptului (a Legii), adică domnia regulilor drepturilor de proprietate.

<p><i>Teoria naturală a proprietății</i></p> <p><i>(legea naturală)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • se bazează pe recunoașterea capacității rațiunii umane de a descoperi și înțelege legile naturii și normele ordinii naturale • legea naturală - ansamblul regulilor pe care omul le poate descoperi prin intermediul rațiunii – este fundamentarea rațională a eticii • John Locke are meritul transformării dreptului natural clasic într-o teorie fondată pe principiul individualismului metodologic • „<i>self-ownership</i>” – „fiecare individ este propriul său stăpân”: fiecare persoană are dreptul natural de posesie asupra propriului corp și dreptul de a da acestuia întrebuințările pe care le consideră a fi cele mai potrivite scopurilor sale • „<i>homesteading</i>” – apropierea originară, prin muncă, a resurselor care nu sunt încă în proprietatea cuiva, deci nici revendicate
---	---

În cadrul *ordinii proprietății private*, puterea desemnează controlul neîngrădit al tuturor persoanelor asupra proprietăților lor, ceea ce înseamnă libertatea din regulile Dreptului de proprietate. Orice alt aranjament instituțional

este rezultatul încălcării drepturilor de proprietate prin instituționalizarea *puterii* (coerciției) în societate.

Puterea este atributul definitoriu al guvernării (politice) și nu privește manifestarea relațiilor de piață. Acestea din urmă se bazează pe acorduri contractuale, deci pe voluntariat. Fenomenul *puterii* privește sistemul politic (statul), nu sistemul economic (piața).

„*Domnia legii*” (*rule of law*) desemnează acel aranjament instituțional menit să protejeze libertatea și *ordinea proprietății private* – în calitate de criteriu necesar și posibil al afirmării unei *ordini sociale non-conflictuale*.

Concepția de bază a „domniei legii” constă în aceea că *puterea politică* poate fi exercitată numai în cadrul Legii – instituția fundamentală care asigură protejarea libertății indivizilor de intervențiile arbitrare ale autorităților politice.

Legea nu este același lucru cu *legislația*. *Legea* are caracter normativ, iar *legislația* are caracter pozitiv.

Legea desemnează regulile de drept, acele reguli ale dreptății circumscrise de respectarea drepturilor de proprietate în societate.

Legislația desemnează diferite reguli de organizare a procesului de guvernare politică. În general, acestea nu derivă din principiile fundamentale ale dreptății, ci din deciziile majorității. În acest sens, *se poate ca decizia unui autocrat dirijist să fie „lege”, în timp ce decizia unei majorități democratice, „legislația”, să fie în întregime arbitrară.*

Hayek demonstrează cum proliferarea legislației pervertește „domnia legii”, prin subminarea dreptului privat de către dreptul public, ca reflectare a modalităților posibile de organizare a sistemului de guvernământ.

De exemplu, formalismul legal din Germania nazistă (cu privire la drepturile cetățenilor evrei) și din perioada stalinistă (cu privire la dizidenții regimului lui Stalin) constituie, de fapt, violarea drepturilor naturale și, deci, a domniei Legii.

Domnia legii privește anumite principii:

- fiecare individ trebuie să fie protejat împotriva utilizării ofensive a forței de către ceilalți membri ai societății, ceea ce ar încălca etica și ar submina ordinea socială.

Pentru aceasta, legea trebuie să fie generală și nediscriminatorie. Acest criteriu al *universalității* este încălcat atunci când anumite persoane sau organizații sunt, *de facto*, mai presus de lege. De exemplu, imunitatea legală a oamenilor politici – *pour raisons d'état* – poate submina domnia legii. Același lucru este adevărat și atunci când oficialii guvernamentali își bazează deciziile pe un alt sistem de reguli (dreptul public) decât cel în care acționează persoanele particulare (dreptul privat).

- funcționarea legii necesită diferite sancțiuni care trebuie să fie administrate de organisme juridice și tribunale imparțiale, independente. În acest sens, domnia legii necesită anumite reguli procedurale.

CONCEPTE CHEIE

- societate
- cooperare socială
- coordonare
- dependență de trecut
- ordine socială
- ordinea regulilor
- ordine planificată
- ordine spontană
- piață
- cultură
- libertate
- putere
- drept
- lege naturală
- ordinea proprietății private
- etică
- domnia legii
- legislație